

Kartlegging av tyske festningsverk i Bykle kommune

Utarbeidet av Tormod Christiansen i samarbeid med Bykle kommune.

Revidert utgave 30.05.2018

1. Innledning

- 1.1 Formålet med rapporten.
- 1.2 Kort historikk om krigsårene i Bykle kommune.
- 1.3 Typologi.

2. Lokalteter

- 2.1 Bjørnarådalen.
- 2.2 Byklestigen – vest.
- 2.3 Byklestigen – øst.
- 2.4 Lisletjønn.
- 2.5 Tårnhaugen.
- 2.6 Lundane/Slakteplassen, Hovden.

3. Oppsummering og kilder

- 3.1 Oppsummering av registreringene.
- 3.2 Fremtidig formidling av krigsminner i kommunen
- 3.3 Skriftlige kilder

1. Innledning

1.1 Formålet med rapporten

Hovedformålet med registreringsrapporten er å gi en oversikt på forsvarsanlegg satt opp på vegne av den tyske okkupasjonsmakten i nåværende Bykle kommune i Aust-Agder fylke for årene 1940 – 45. Etterlatenskaper og hendelser knyttet opp mot motstandsbevegelsen og andre forhold fra krigen er således ikke tatt med i rapporten.

Krigens kulturminner kommer under kategorien nyere tids kulturminner og har i dag intet automatisk vern når det skal utarbeides reguleringsplaner. Riksantikvaren har selv påpekt at mange av de fysiske sporene fra krigen har forsvunnet eller er i ferd med å forsvinne, noe som gjør det viktig å ta vare på de gjenværende kulturminnene. 2015 ble derfor utpekt som det store krigsminneåret av Riksantikvaren med et økt fokus rundt bevaring av minnene fra 1940-45.

Ofte er det mangelfull informasjon rundt krigsminnene som hindrer en god forvaltning av lokalitetene og for mange kommuner mangler det en nøyaktig kartfesting av krigsminnene. Bykle kommune har tidligere utarbeidet et utkast til kulturminneplan (vedtatt 16.02.2017) som er godkjent av kommunestyret. I «**Kulturminneplan 2016-2019**» har forvaltningen av krigsminnene blitt definert som «*ikkje rasing eller øydelegging*».

Ved en foreta en nøyaktig registrering vil det være lettere å gjøre et utvalg av lokaliteter som kan integreres i eksisterende kulturløyper og annet formidlingsarbeid om krigsårene. Hvert anlegg i rapporten har fått et fortløpende nummer med kort beskrivelse.

Feltregistreringene ble foretatt henholdsvis i oktober 2013 og oktober 2017. De siste befaringsene i Bjørnarådalen av Olav Mandt og Torjus Lunden ble foretatt i mai 2018. Alle kart og bilder uten særskilt kildeesignatur er produsert eller tatt av Tormod Christiansen.

Det rettes en særskilt takk til Bykle kommune og kulturrådgiver Leif Kvinlog for et godt samarbeid med rapporten. En tilsvarende takk går til konservator Endre Wrånes hos Vest-Agder Museet for en gjennomgang av teksten og til Johnny Østreim som medhjelper på tidligere turer.

Ellers har en rekke personer har bidratt med informasjon og annen støtte til registreringen, det rettes derfor en stor takk til Folke Nesland, Olav Mosdøl, Jon Hisdal, Olav H. Rygnestad, Thore Alfredsen, Hallvard Uppstad, Unni Hovden samt Magnhild Bjørnarå, Olav Mandt og Torjus Lunden for en grundig restbefaring i søndre del av Bjørnarådalen.

Det tas forbehold om mulige feil og mangler i registreringen.

Revidert utgave fra 30.05.18:

- Oppdatert Bjørnarådalen med to nye stillinger og restene av et lager eller stridsinnkvartering.
- Fjernet Hoslemonuten fra listen over tyske krigsminner etter informasjon fra Tallak Hoslemo.

Områder med krigsminner i Bykle kommune.

1.2 Kort historikk om krigsårene i Bykle kommune.

Etter det tyske overfallet den 9. april av Kristiansand og Arendal fortsatte de tyske styrkene oppover Setesdalen. De norske styrkene under Generalmajor Einar Liljedahl foretok en tilbaketrekning nordover uten at det kom til kamphandlinger. Da Evjemoen ble bombet 12. april innledet Liljedahl kapitulasjonsforhandlinger med tyskerne som førte til en norsk overgivelse av de gjenværende elementene i 3. divisjon. Den 30. april kom en gruppe norske soldater fra Vinje til Bykle og sprengte Byklum og Berdals bro for å forsinke den tyske fremmarsjen, det markerte de eneste kamphandlingene i Bykle. Sommeren 1940 innlosjerte tyske soldater seg i flere privathus og forsamlingshus rundt i Bykle sentrum, soldatene opprettholdt en god orden og holdt på med rekonstruksjonen av broene. Utenom oppholdet i 1940 var det lav aktivitet av tyske tropper i Bykle frem til sommeren 1942.

Under siste krig var det svært få norske kommuner som unnslopp de militære installasjonene til Wehrmacht. Den største konsentrasjonen av forsvarsanlegg ble lagt i kystnære strøk. I Agderfylkene opprettholdt tyskerne i stor grad dette aktivitetsmønsteret med enkelte unntak av innlandssteder som Evjemoen og Byklestigen.

Anleggsarbeidene på de enkelte befestningsanleggene i Bykle startet opp sommeren 1942. Byklestigen utpekte seg tidlig som et gunstig sperrepunkt. I en befaring på stedet høsten 1942 bemerket tyskerne selv at terrenget vanskeliggjorde en omflankering av stedet, stillingene ble betegnet som et særdeles sterkt sperreanlegg. («(...) *eine ausserordentlich starke Riegelstellung*»)

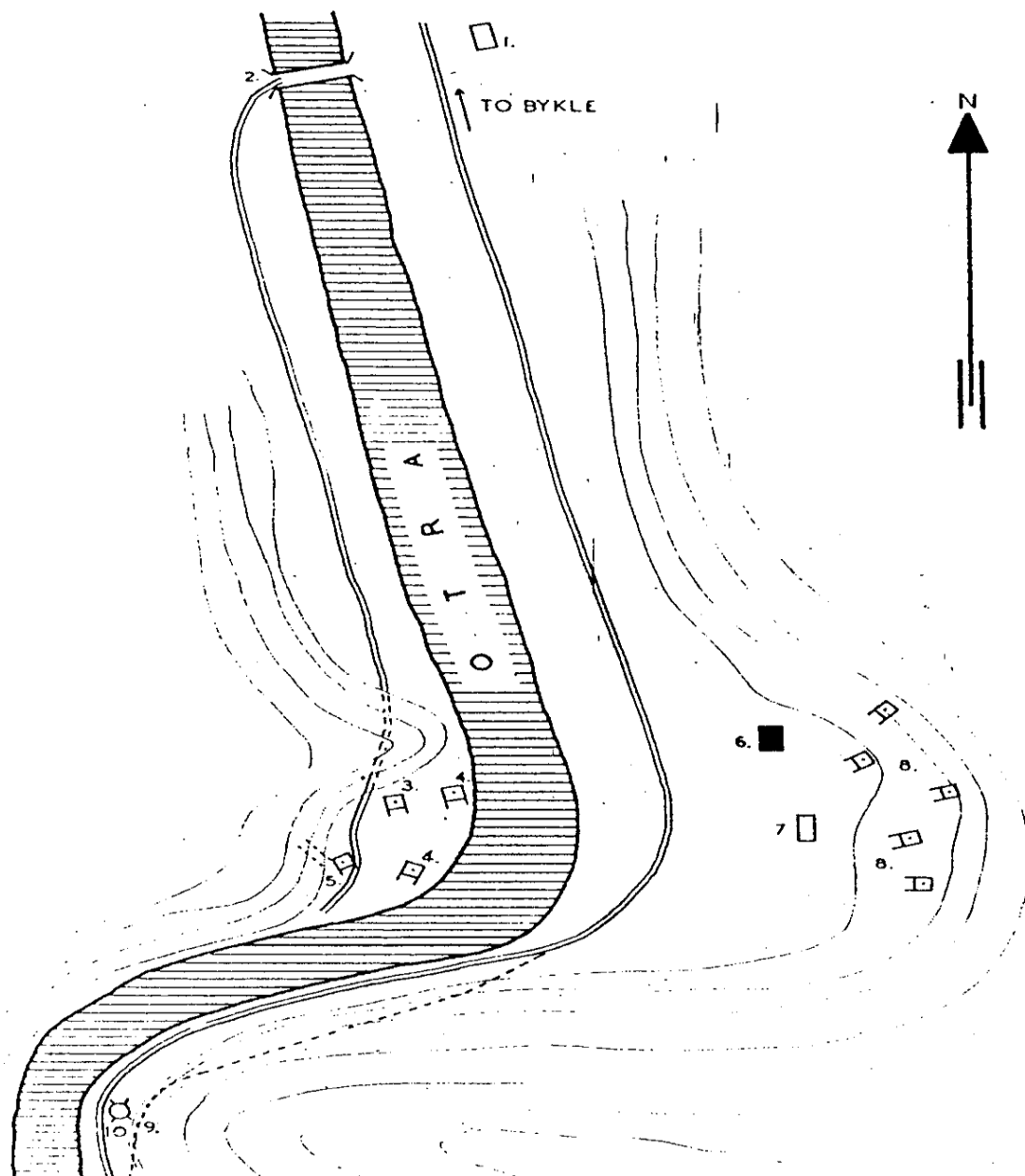
Tyskerne la hovedtyngden av stillingene i Byklestigen vendt mot sør for å stoppe en fiende på veg mot Oslo fra sørlandskysten. I tilfelle en fiendtlig styrke kom fra nord var det ikke lagt opp til å forsvare stedet nevneverdig utfra en vurdering gjort i høsten 1942. Sannsynligvis har det etter kort tid blitt gjort en revurdering av det strategiske bildet med oppføring av en nordlig flankestilling ved Lisletjønn.

Arbeidet på stillingene ble utført av A.J Engesland Entreprenørforretning A/S fra Arendal. Med anleggsarbeidet fulgte en stor gruppe norske arbeidere fra både Setesdalen og resten av Sørlandet, bare en liten avdeling med tyske militære foretok overoppsynet. Arbeidene på befestningene i Byklestigen fortsatte igjennom 1943 helt til høsten 1944 hvor det meste av militære arbeider i Sør-Norge stoppet opp grunnet ressursmangel.

Rundt høsten 1943 satte det tyske flyvåpenet (*Luftwaffe*) opp to flyvarslingsposter (*Flugwache*) øverst i Kviforbakkene (Tårnhaugen) og ved Lundane nord for Hovden. De to stasjonene i Bykle var en del av en større kjede med stasjoner i Norge satt opp på særskilt gunstige steder for å fange opp fly, bare i Setesdalen var det sju identiske observasjonsposter. Oppføringen av stasjonene kom som en tysk motreaksjon mot den økende allierte flyaktiviteten over Norge og forsyningsdroppene til motstandsbevegelsen. Hver stasjon hadde en bemanning som varierte mellom 5 til 10 mann. Observasjonsmetoden bestod av kikkerter og enkle lytteapparater. Allierte fly som ble rapportert over Bykle ble deretter meldt fra på telefon til en områdesentral i

Byglandsfjord som sendte meldingen videre til en hovedsentral i enten Arendal eller Kristiansand.

Sperrestillingene i Byklestigen, Lisletjønn og Bjørnarådalen var aldri fast bemannet av tyske tropper utenom ved spesielle øvelser. Etter krigen ble flere av anleggene kartlagt av Forsvaret med tanke på mulig etterbruk, men ingen større utbedringer ble foretatt.

Etterretningsskisse over anleggene i Byklestigen fra høsten 1943. Skissen ble utarbeidet av nordmenn i Milorg og sendt til London. Punkt 3-4-5: innrapporterte bunkere i stein eller betong. Punkt 8: bunkere eller maskingeværstillinger. Punkt 1-6-7: sivile hus ødelagt eller beslaglagt av tyskerne. Punkt 10: sprengkamre i fjellsiden over vegen, sistnevnte ikke påvist på befarig i 2017. Fra Norges Hjemmefrontmuseum.

1.3 Typologi

Klassifisering av bunkere

Sterkt forenklet opererte tyskerne med tre bunkerklasser; feltmessig, feltmessig forsterket og Regelbau («*Ständig*»). Sistnevnte bunkerklasse bestod av bunkere med over to meter tykk betong og forekommer ikke i Bykle kommune. Fjellanlegg kunne i noen tilfeller være en jevnbyrdig erstatning for Regelbau-bunkere.

Feltmessige bunkere («*Feldmäßiger ausbau*») bestod ofte av tømmerkonstruksjoner noen ganger forsterket med stein og jordmasser på toppen. Strukturene var bare konstruert for å motstå splintregn og maskingeværlid. I dag har de fleste feltmessige strukturene falt sammen, men noen steder er det fortsatt mulig å se konturene av strukturen.

Bunkere i klassen feltmessig forsterket («*Verstärkt feldmäßig*») hadde en betongtykkelse på omtrent en meter i veggene. En bunker i denne klassen skulle teoretisk motstå en direkte fulltreffer fra en 50 kg flybombe eller 10,5 cm artillerigranat. De tre mannskapsbunkerene, kanongarasjene og den ene maskingeværbunkeren i Bykle er alle feltmessig forsterket og har bølgeblikksesjoner i taket. Tykkelsen ligger på rundt 1,10 m på de oppmålte installasjonene. Det ser ut som at flere de betonte festningsverkene har minimalt med armeringsjern og er bygd opp med såkalt stampbetong.

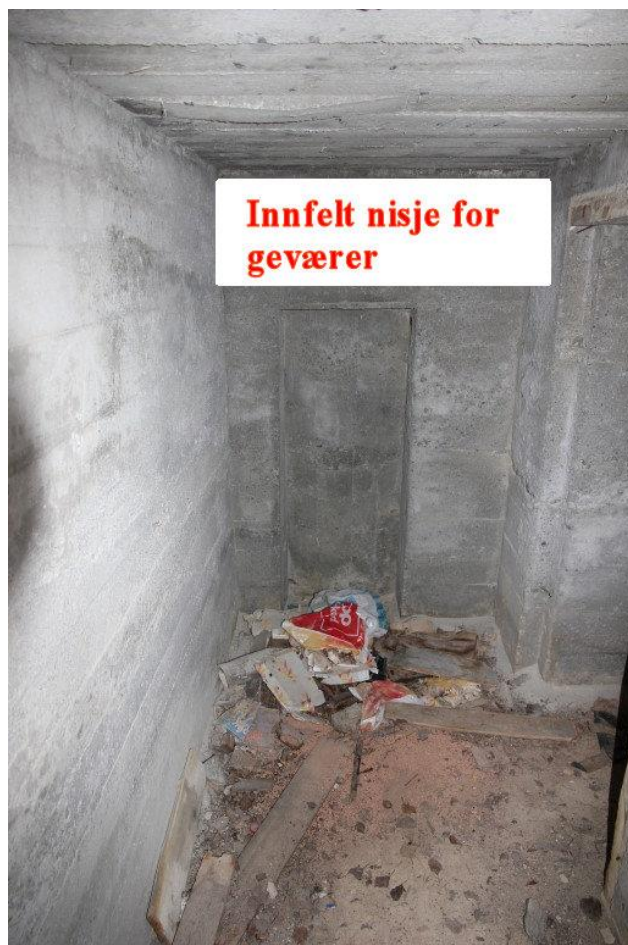
Mannskapsbunker

Mannskapsbunkerne var ment til å gi beskyttelse og innkvartering for en «*Gruppe*» som var en mannskapsenhet med et normert oppsett på ni mann og en underoffiser. I norsk militær terminologi kan det sammenlignes med et geværlag.

Romoppsettet til mannskapsbunkerene i Bykle består av et inngangsparti som er dekket av skyteskår for nærforsvar. Hovedrommet var oppholdsrommet for soldatene hvor det var plassert senger og bord. Oppvarmingen bestod av en lukket ovn plassert i det ene hjørnet. I inngangspartiet er det i enkelte bunkere felt inn en nisje i betongen for oppbevaring av rifler, den andre nisjen i hovedrommet var sannsynligvis ment til felttelefon for det interne sambandet i stillingsområdet. Hovedrommet på Lisletjønn er målsatt til L: 4,10 x B: 2,40 x H: 2,25 til sammenligning. Inngangspartiet og gangen var kun sikret med to enkle tredører. Over taket til flere av bunkerne er det lagt flere lag med jordmasser og stein for å gi bunkeren et ekstra beskyttende lag.

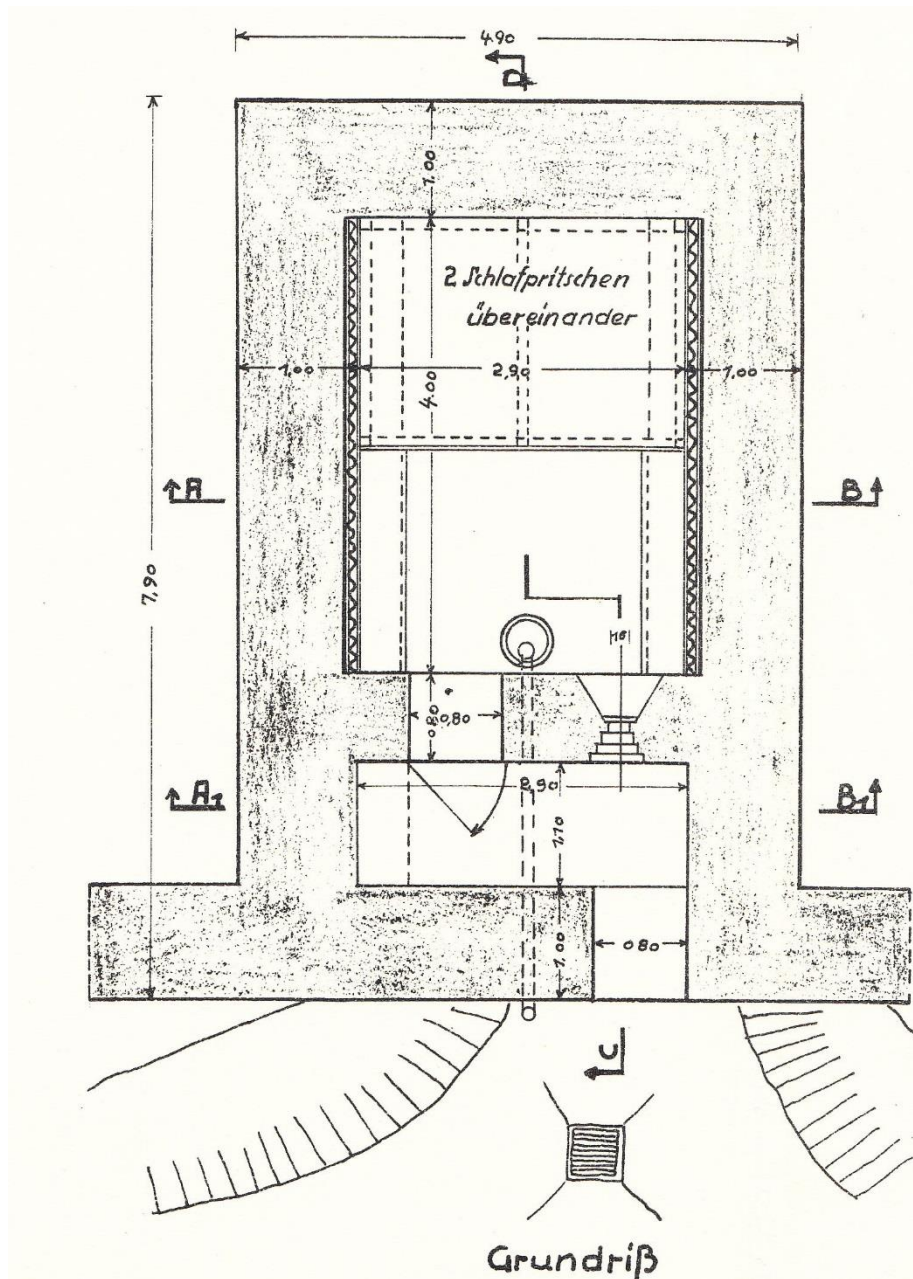

På innsiden av oppholdsrommet til bunkeren på Lisletjønn, sett mot inngangspartiet.

Inngangspartiet til bunkeren på Lisletjønn, inngangen til hovedrommet på høyre side.

Tysk prinsippsskisse av en mannskapsbunker med en identisk romplan som i Bykle.
Fra Forsvarsmuseet.

Garasje og standplass for panservernkanon

På tre steder langs Byklestigen er det satt opp en garasje og standplass for panservernkanon av typen PAK 36 (kaliber 3,7 cm). Panservernkanonen var såkalt flatbaneskyts med høy utgangshastighet som skulle brukes mot lettere pansrede kjøretøyer og lastebiler. De første krigsårene frem til 1942 var PAK 36 en av de mest brukte tyske panservernkanonene før nye stridsvogntyper gjorde den ubrukelig på større frontavsnitt. Alle de tre garasjene er nærmest identiske i utføring. Garasjen på Bjones har dimensjonene L: 2,5m x B: 2,25m x H: 1,4m.

Garasjene har opprinnelig vært utstyrt med to treporter for å beskytte kanonen, på alle steder er dørene fjernet etter krigen. Nisjen på innsiden er tilpasset for kanonrøret (lengden på kanonrøret til en PAK 36 var 1,66 m)

I umiddelbar nærhet av de tre garasjene finner man en oppmurt standplass for å avfyre kanonen. Standplassene har et lavt brystvern og er sirkulære i utforming for å gi kanonen en større skuddsektor.

Garasje for panservernkanon på vestsiden av Otra, hengslene for portene er synlige på høyre side.

Bundesarchiv, Bild 1011-209-1831-26
Foto: Hähle, Johannes | 1944

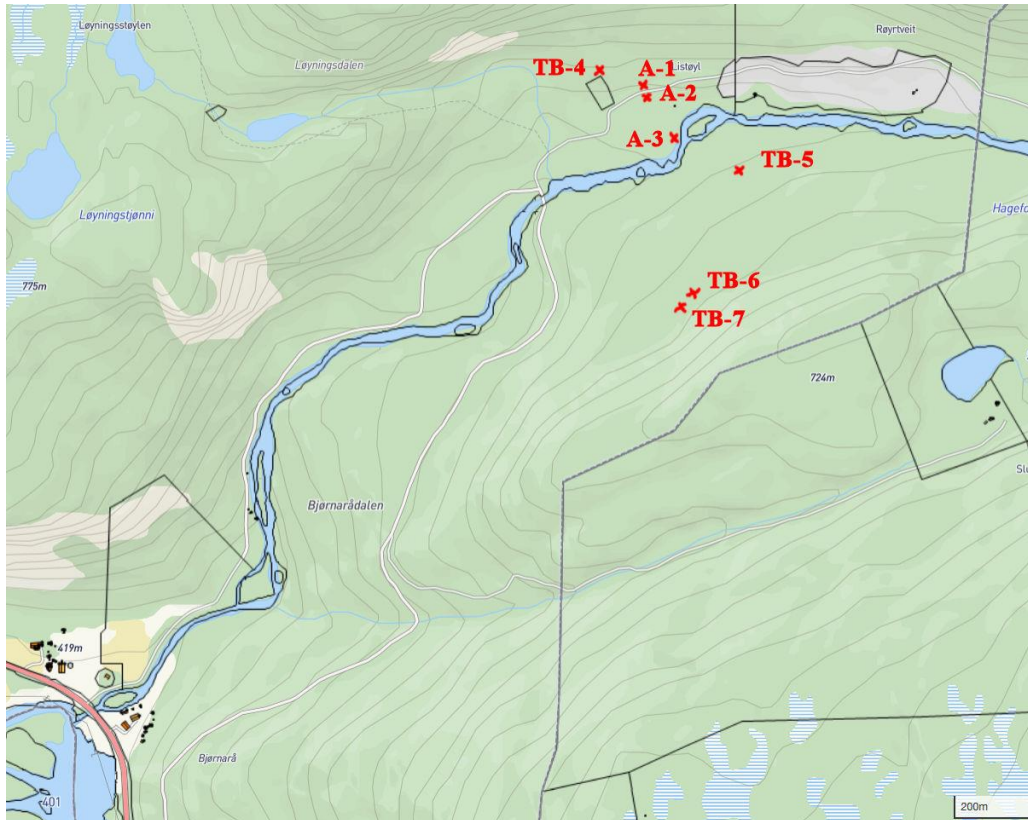
3,7 cm panservernkanon av typen PAK 36 som var tiltenkt brukt i Byklestigen. Fra Bundesarchiv-Bildarchiv.

2. Lokalteter

2.1 Bjørnarådalen

Oversikt på området rundt kraftinntaket med den høyeste konsentrasjonen av krigsminner.

Samtlige påviste anlegg i Bjørnarådalen. Anlegg påvist etter 31.10.17 har fått koden «TB» (Tillegg-Bjørnarådalen)

De sju påviste anleggene ligger på begge sider av vassdraget Bjørnaråna/Vasstøylsåni, fem av stillingene ligger i umiddelbar nærhet av kraftinntaket til Brokke-Nord (etablert 2013). Plasseringen av stillingene har ingen hensikt ved et forsvar av vegbroen ved Bjørnarå som ligger ca 1,60 km i luftlinje fra stillingsområdet. Sannsynligvis har stillingene vært tiltenkt en rolle i forsvaret av den prosjekterte indre stamveg som skulle skape en hurtig forbindelse mellom Oslo og Stavanger via Setesdalen. På en tysk oversikt for Bjørnarådalen er det oppført seks stillinger som matcher anleggene i felten. Sammen med forsvarsstillingene er det også påvist rester av det som trolig var ment som stridskvarter eller ammunisjonslager for troppene i området (TB-6). Basert på oppmålinger fra Olav Mandt og Torjus Lunden er TB-6 en større utgraving bygd opp med sprengt stein og rester av tømmerstokker i bunnen, lengde er ca 10 m og bredde 4 m, i midten er det en oppmurt firkant.

Anlegg 2-3, TB-5 og TB-7 er identiske med en sirkulær oppbygging og en kompakt søyle i midten, på sidene er det mindre nisjer for ammunisjon. Anlegg 1 skiller seg ut med en halvsirkulær form og TB-4 fremstår helt uten innslag av betong eller mørtel.

Anlegg-1,2,3, TB-4, TB-5, TB-6 og TB-7

Type: seks forsvarsanlegg utført i oppmurt stein og en utspredning. Stillingene med sokkel i midten kunne sannsynligvis kombineres som standplass for lett eller medium bombekaster (5 – 8 cm) Stilling TB-4 er feltmessig bygd opp med stablet stein.

Anlegg nr. 1.

Anlegg nr. 2.

Anlegg nr. 3.

I etterkant av befaringen i oktober 2017 påviste grunneier Magnhild Bjørnarå en ytterligere fjerde stilling (TB-4) i det nordlige området.

Anlegg TB-4. Bilde fra Magnhild Bjørnarå.

Anlegg TB-5. Søylene i midten har kollapse. Bilde fra Olav Mandt.

Anlegg TB-6. Utgraving for det som trolig har vært påtenkt som enten ammunisjonslager eller stridskvarter. Lokaliteten er plassert i nærheten av anlegg TB-7. Bilde fra Olav Mandt.

Anlegg TB-6 fra en annen vinkel. Bilde fra Olav Mandt.

Anlegg TB-7. Bilde fra Olav Mandt.

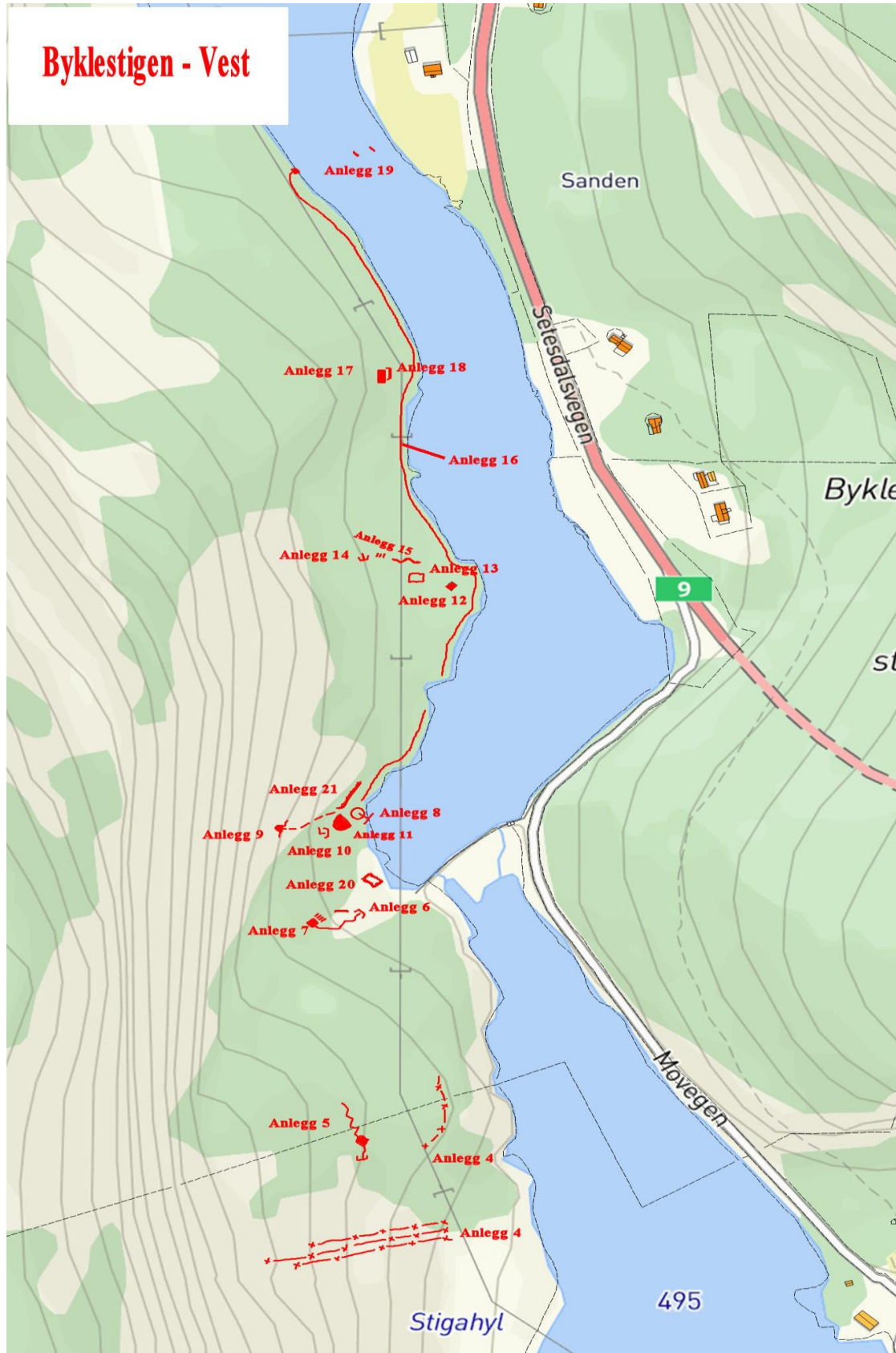
2.2 Byklestigen – vest.

På vestsiden av vannet Bykil finner man den største konsentrasjonen av anlegg i kommunen. Landtungen under klippefjellet på vestsiden er godt befestet med både stillinger og bunkere. Under krigen gikk det en anleggsbro over Bykil ved Sanden. Det ble anlagt en mindre kjerrevei fra broen mellom stillingene langs vannkanten til begynnelsen av Kolåsen. Broen ble senere ødelagt i en flom på begynnelsen av 50-tallet.

En fremrykkende fiende over Kolåsen ville bli møtt av flere rader med piggråd. Øverst på Kolåsen er det en observasjonspost og enkle sperrestillinger i oppstaplet stein for å dekke piggrådsperringene.

Deler av det vestre stillingsområdet i Byklestigen sett fra øst. Garasje for panservernkanon og standplass for kanonen er (anlegg 8 og 11) er plassert omtrent midt på bildet. Stillingene ble i stor grad integrert i det naturlige landskapet av kamuflasjehensyn og er selv i dag vanskelig å observere på avstand.

Vestre stillingsområde i Byklestigen.

Anlegg nr. 4.

Type: flere rader med piggrådsperringer. Såkalte «grisehaler» boret ned i fjellgrunnen og bortover klippekanten nordover. Omfanget av sperringene er ikke fullstendig kartlagt.

Utsnitt av den sørlige delen av piggrådsperringene.

Fra den nordlige delen av piggrådsperringene.

Anlegg nr. 5

Type: observasjonsplass og løpegravssystemer i oppstaplet stein forbundet med en naturlig steinheller.

Den ene inngangen til den naturlige steinhelleren i anlegg nr. 5.

Anlegg nr. 6

Type: maskingeværstilling i armert betong og sammenkoblet med en feltmessig stilling.
Forbundet med løpegrav til innkvartering. (anlegg nr. 7)

Maskingeværstilling oppført i armert betong.

Feltmessig stilling med brystvern satt opp med stein og trevirke.

Anlegg nr. 7

Type: naturlig steinheller bygd om til innkvartering med trappetrinn på siden av helleren.
Forbundet med en løpegrav til anlegg nr. 6.

Rester av laftet bygning på innsiden av steinhelleren (for innkvartering eller ammunisjonslager?)

Anlegg nr. 8

Type: standplass for panservernkanon i oppmurt stein.

Anlegg nr. 9

Type: påbegynt fjellanlegg påkoblet løpegrav til standplass for panservernkanon.

Tatt fra fjellanlegget i retning standplass for panservernkanon.

Anlegg nr. 10

Type: maskingeværstilling i armert betong.

Anlegg nr. 11

Type: garasje for panservernkanon i armert betong og bølgeblikkseksjoner.

Anlegg nr. 12

Type: maskingeværerbunker i armert betong og bølgeblikkseksjoner. Består av ett rom med dimensjonene L:2,5m x B: 2,8m x H: 2m x T:1,10m.

På innsiden av maskingeværbunker.

Anlegg nr. 13.

Type: utgraving eller splintmur for feltmessig bunker eller påbegynt tomt for bunker,
Omtrentlige dimensjoner: B: 7 m x L: 10 m.

Anlegg nr. 14

Type: feltmessig MG-stilling med trappetrinn i oppstabet stein.

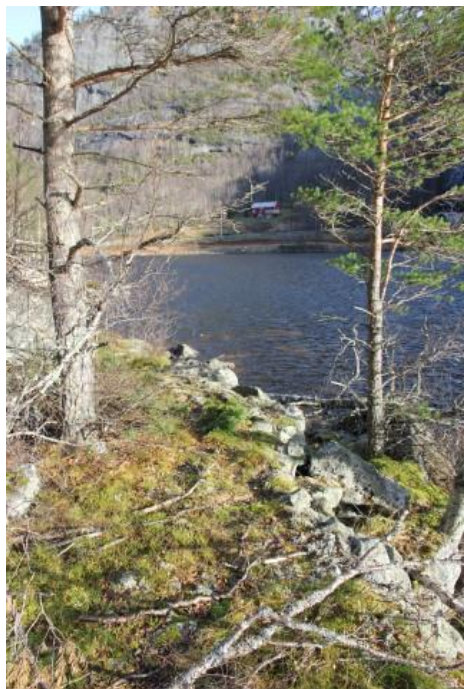
Anlegg nr. 15

Type: løpegravsystem i oppstabet stein.

Anlegg nr. 16

Type: opparbeidet kjerreveg/gangvei i varierende bredde mellom garasje for panservernkanon og anleggsbro. Deler av traseen er ødelagt av et kraftinntak satt opp etter krigen.

Anlegg nr. 17

Type: mannskapsbunker i armert betong og bølgeblikkseksjoner. Dimensjoner på oppholdsrom: B: 2,40m x L: 4,10m x H: 2,25.

Anlegg nr. 18

Type: maskingeværstilling eller splintmur i armert betong ved siden av anlegg 17.

Anlegg nr. 19.

Type: to eller tre bæreelementer og brokar etter kollapset anleggsbro, oppført i armert betong og oppstabledt stein.

Anlegg nr. 20

Type: innhegning til ukjent formål, bygd opp av vegger med bruddstein.

Anlegg nr. 21

Type: splintmur/støttemur, satt opp ovenfor standplass for panservernkanon.

2.3 Byklestigen – øst.

På østsiden ligger de fleste anleggene konsentrert rundt gården Sanden. Nord ved Bjones ligger den ene stillingen for panservernkanon med skuddfelt mot både nord og sør og markerer det nordligste punktet for befestningene rundt Byklestigen. Deler av fjellsiden i nærheten av demningen ble klargjort for demolering det er ikke mulig å stedfeste helt nøyaktig de tyske sprengpunktene. To bunkere eller fjellanlegg på Svåa og Bjones ble sprengt bort under omleggingen av Riksvei 9 på begynnelsen av 80-tallet.

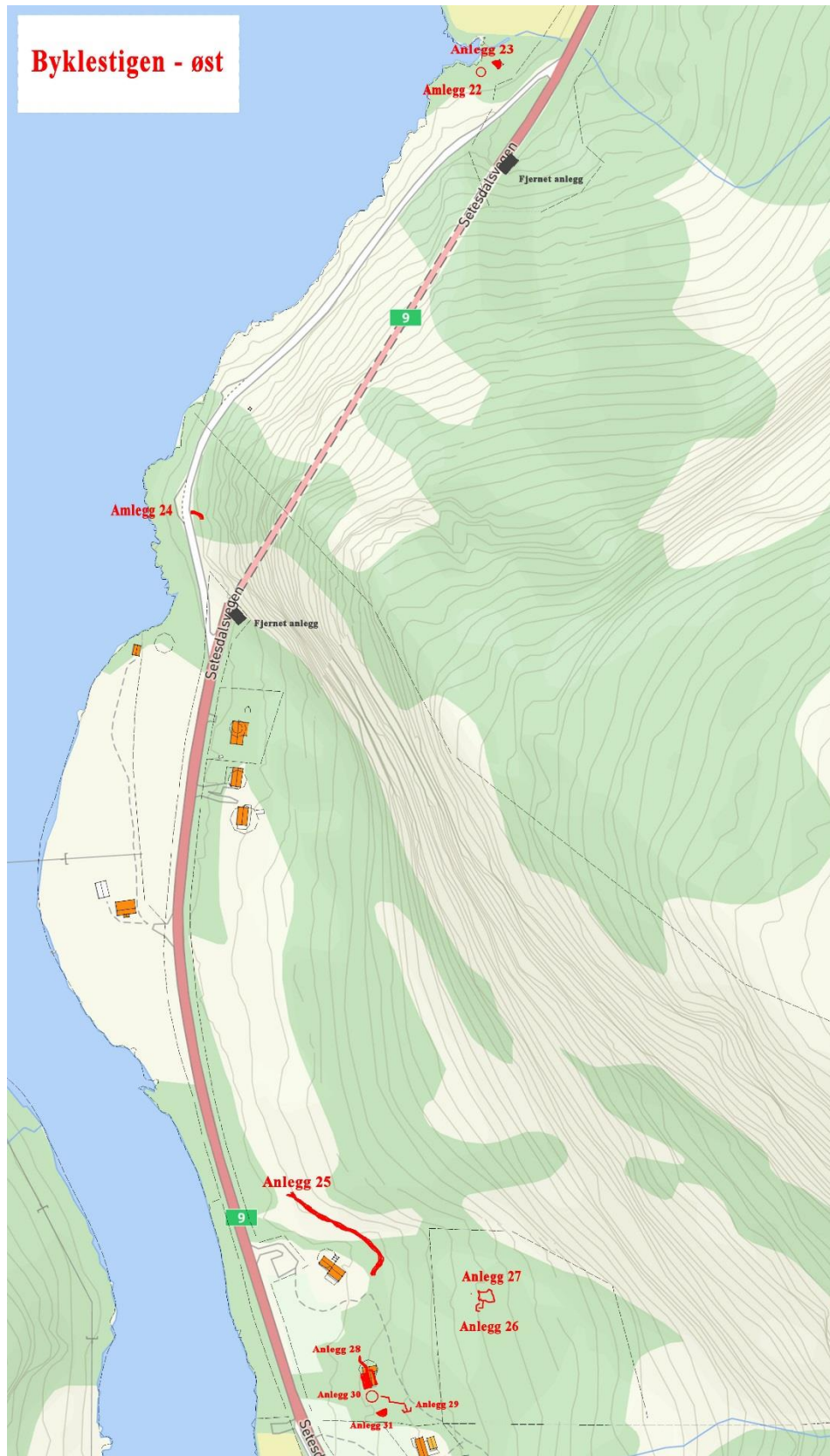
En av grunnmurene på den tidligere gården ved Sanden. Tyskerne rev flere av gårdsbrukene i Byklestigen for å få et størst mulig skuddfelt for sine forsvarsstillinger.

Fra østsiden av Byklestigen retning sørover.

Byklestigen - øst

Østre stillingsområde i Byklestigen.

Anlegg nr. 22.

Type: standplass for panservernkanon i oppmurt stein og armert betong.

Anlegg nr. 23.

Type: garasje for panservernkanon i armert betong med bølgeblikkplater.

Anlegg nr. 24.

Type: mindre fjellanlegg, ca 10-12 meter langt, ikke ferdigstilt?

Anlegg nr. 25

Type: utsprengt løpegrav forsterket med sprengmasser.

Anlegg nr. 26

Type: maskingeværstilling i armert betong.

Anlegg nr. 27

Type: større utgraving for enten feltmessig bunker eller tomt for mannskapsbunker i betong.
Massene fra utgravingen er dumpet i en tipphaug i forkant av utgravingen.

Anlegg nr. 28

Type: mannskapsbunker med et delvis overbygd løpegravssystem. Anlegget har etter krigen fått en hytte på toppen. Det er vanskelig å fastslå helt nøyaktig hvor grunnmuren på hytten og anlegget starter og slutter.

Anlegg nr. 29

Type: maskingeværstilling i armert betong med løpegrav som fører ned til standplass for panservernkanon.

Anlegg nr. 30

Type: standplass for panservernkanon i oppmurt stein.

Anlegg nr. 31

Type: garasje for panservernkanon i armert betong og bølgeblikkseksjoner.

2.4 Lisletjønn

Stillingene på stedet var sannsynligvis ment for å sikre den nordvestre flanken til hovedstillingen i Byklestigen.

Anlegg nr. 32

Type: mannskapsbunker i armert betong og bølgeblikkseksjoner. Dimensjoner i oppholdsrommet: B:2,95 m x L:3,96 m x H:2,25 m.

Anlegg nr. 33

Type: løpegravsystem i armert betong med maskingeværstilling.

Anlegg nr. 34

Type: maskingeværstilling i armert betong.

Anlegg nr. 35

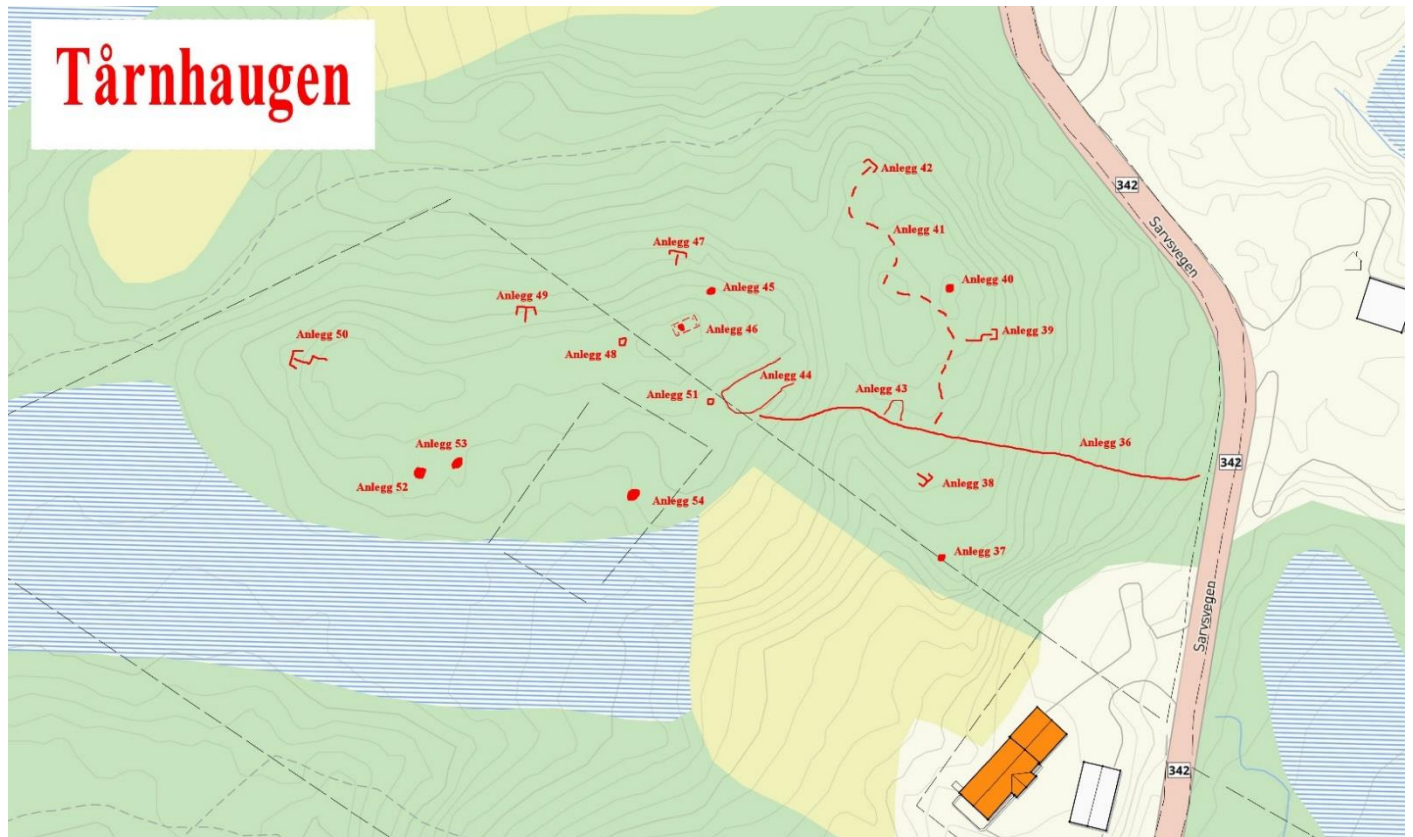
Type: maskingeværstilling i armert betong.

2.5 Tårnhaugen.

Tårnhaugen var en av de to flyobservasjonspostene i kommunen etablert høsten 1943. Installasjonene på Tårnhaugen øverst i Kviforsbakkane skiller seg betraktelig fra de andre forsvarsverkene med sin enkle utforming. Her er det brukt svært lite betong eller stein. Stillingene er hovedsakelig gravd ned i bakken og fremstår i dag som forsenkninger i landskapet. Nærforsvarsstillingene ligger plassert slik at man har et fullstendig kringvern rundt hele observasjonsposten. Det er to utgravinger for brakker eller feltmessige bunkere. I følge tidsvitner var området sperret av med piggråd. Det var ikke mulig å kartlegge omfanget av piggrådsperringene, men det lå fortsatt enkelte kveiler med piggråd på stedet som kan stamme fra krigen.

Tårnhaugen

Anlegg nr. 36

Type: opparbeidet veg gjennom støttestpunktet.

Anlegg nr. 37

Type: enkeltmannsstilling gravd ut i jord.

Anlegg nr. 38

Type: maskingeværstilling gravd ut i jord.

Anlegg nr. 39

Type: maskingeværstilling gravd ut i jord.

Anlegg nr. 40

Type: enkeltmannsstilling gravd ut i jord.

Anlegg nr. 41

Type: løpegravsystem gravd ut i jord.

Anlegg nr. 42

Type: maskingeværstilling gravd ut i jord.

Anlegg nr. 43

Type: mindre utgraving for feltmessig bunker eller bygning.

Anlegg nr. 44

Type: utgraving eller splintmur til mannskapsbrakke. Omtrentlige dimensjoner: B: 5 m x L: 14 m.

Anlegg nr. 45

Type: enkeltmannsstilling gravd ut i jord.

Anlegg nr. 46

Type: Opparbeidet plattform i stein og betong til tårnbrakken. Fire fundamenter i hvert hjørne av plattform, mulig rester av en kjeller. Dimensjoner til plattform B: 3,50 m x L: 6,30 m.

Anlegg nr. 47

Type: maskingeværstilling gravd ut i jord.

Anlegg nr. 48

Type: hull med ukjent formål, mulig enkeltmannsstilling.

Anlegg nr. 49

Type: maskingeværstilling gravd ut i jord.

Anlegg nr. 50

Type: maskingeværstilling gravd ut i jord.

Anlegg nr. 51

Type: hull med ukjent formål.

Anlegg nr. 52

Type: enkeltmannstilling gravd ut i jord.

Anlegg nr. 53

Type: enkeltmannsstilling gravd ut i jord.

Anlegg nr. 54

Type: enkeltmannsstilling gravd ut i jord.

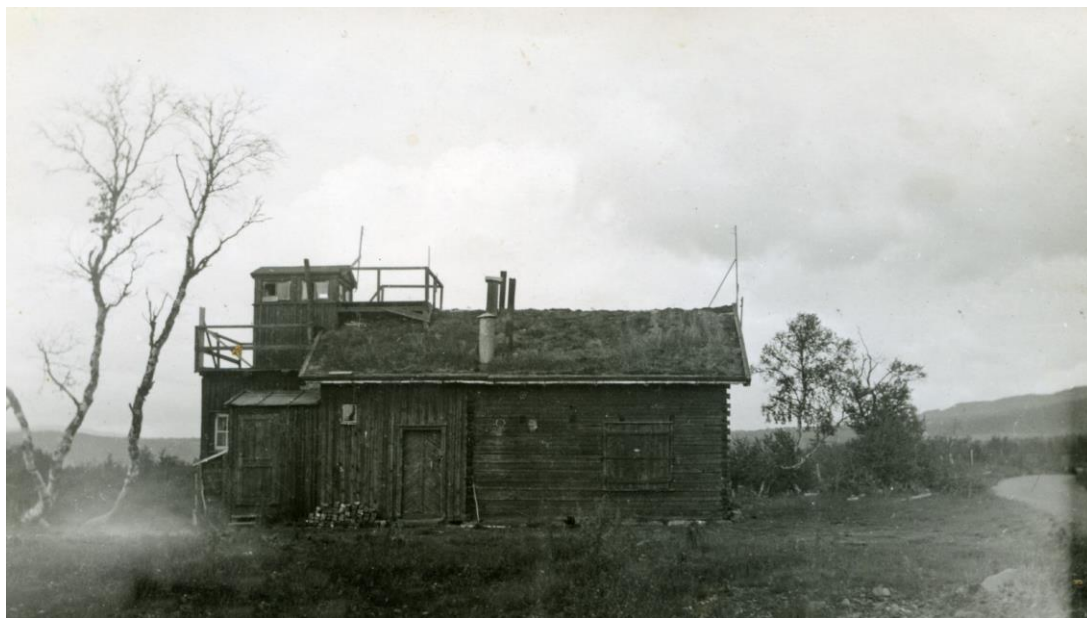

2.6 Lundane/Slakteplassen, Hovden

Tyskerne opprettet den andre flyobservasjonsposten i en gammel gjeterhytte på Lundane nord for Hovden høsten 1943, hytten fikk påmontert en tårnseksjon. Navnet «slakterhytta» var egentlig navnet på en nærliggende bygning men har noe feilaktig blitt gitt til den tyske observasjonsposten. Bygningen brant ned på 60-tallet og det er ingen spor igjen etter den tyske aktiviteten i dag.

Den konfiskerte gjeterhytten lå hvor Slakterplassen 9 er i dag.

Gjeterhytten med påbygd tårnhus etter krigen. Deler av Riksvei 9 er synlig på høyre side. Fra Bykle Kommune.

3. Oppsummering og kilder

3.1 Oppsummering av registreringene.

I forbindelse med kartleggingen har det blitt registrert 57 lokaliteter med tilknytning til den tyske aktiviteten i Bykle kommune som fortsatt eksisterer i forskjellige grader av tilstand pr. mai 2018.

En oppdeling av lokalitetene viser følgende typer:

- 3 mannskapsbunkere i armert betong og bølgeblikkseksjoner.
- 1 MG (maskingevær)-bunker i armert betong og bølgeblikkseksjoner.
- 3 garasjer for panservernkanon i armert betong og bølgeblikkseksjoner.
- 2 fjellanlegg av forskjellig størrelse.
- 3 standplasser for panservernkanon i oppmurt stein/armert betong.
- 7 MG-stillinger i armert betong.
- 3 MG-stillinger i oppmurt stein.
- 10 feltmessige MG-stillinger eller observasjonsposter i oppstabet stein eller gravd ut i jord.
- 6 feltmessige enkeltmannsstillinger gravd ut i jord.
- 2 løpegravssystemer i oppmurt stein.
- 1 observasjonspost i oppstabet stein og løpegrav.
- 8 utgravinger av forskjellige størrelser for splintdekke til brakkebygg eller feltmessig bunker.
- 2 vegsystemer opparbeidet med stein.
- 1 anleggsbro i armert betong/oppstabet stein.
- 1 fundament for tårn i oppmurt stein.
- 2 felt med piggrådsperringer.
- 2 jordhull for ukjent formål.

Fjernet uten spor etter krigen (bekreftet)

- 2 anlegg ved Byklestigen-øst.
- 1 konfiskert gjeterhytte med tårnhus i bruk som flyobservasjonspost.

3.2 Fremtidig formidling av krigsminner i kommunen

Plasseringen og tilstanden til enkelte av anleggene i kommunen gjør ikke alle like godt egnet til formidling av krigshistorien. Noen av anleggene er typiske for krigshistorien i området og bør velges ut som formidlingsanlegg. Forhold som gode parkeringsforhold i nærheten og lett adkomst til stedet er avgjørende. Følgende lokaliteter bør vurderes integrert i eksisterende kulturminneløyper og ryddes/istandsettes i samarbeid med grunneier:

1. «Tårnhaugen» (anleggene 36 til 54) på grunnlag av det er et kompakt og klart definerbart område med forsvarsstillinger. Med lett skjøtsel av vegetasjonen og et formidlingsskilt kan man sikre kulturminnene på stedet.
2. Anleggene 22 og 23 (garasje for panservernkanon og standplass for panservernkanon ved Bjones) De to anleggene kan integreres i en kulturhistorisk løype som går rundt den gamle vegtraseen. Det må påregnes fjerning av masser og vegetasjon i selve anleggene.
3. Anleggene 32, 33, 34 og 35 (mannskapsbunker med tilhørende maskingeværstillinger ved Lisletjønn) Selve bunkeren er i generell god stand og ganske tørr. Med rydding av vegetasjon og istandsetting av sti fra Nordbygdevegen kan stedet bli gjort lett tilgjengelig for besøkende.

3.3 Skriftlige kilder

Gjerden, Knut, mfl.: *Okkupasjonstida: Valle og Bykle 1940 – 1945*. Valle. Valle kommune, 1995.

Olav H. Rygnestad, Hallvard Uppstad og Folke Nesland: *Registrering av krigsminne i Bykle kommune. Synfaring 01.11.2010*. (egenprodusert bildedokumentasjon av krigsminner)

Bykle kommune: [Kulturminneplan 2016 – 2019](#). (vedtatt 16.02.17)

Forskjellige arkiver innhentet fra Riksarkivet, Norges Hjemmefrontmuseum, Forsvarsmuseet og Bundesarchiv-Militärarchiv, Freiburg.